

*Др Емир Ђоровић**

Адвокатска комора Чачак

ORCID: 0000-0002-2606-872X

*Милена Мрвић***

Више јавно тужилаштво у Новом Пазару

НАКНАДА ШТЕТЕ ПРИЧИЊЕНЕ ИЗВРШЕЊЕМ КАЗНЕНИХ ДЕЛА ПРОТИВ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ***

САЖЕТАК: У правном поретку Републике Србије животна средина се штити и путем казненог права, тачније нормама кривичног, привреднопреступног и прекршајног права. Вршењем неког еколошког казненог дела може наступити и одговарајућа штета. Реч је о грађанскоправним последицама насталим вршењем предметних дела. Накнада штете настале еколошким казненим делима може се остварити вансудским и судским путем. Пред судом се такође може остварити на два начина: 1) у самом казненом поступку, на основу поднетог имовинско-правног захтева (тзв. адхезиони поступак) и 2) у парничном поступку након окончаног казненог поступка. Отуда се у раду разматрају одређена питања везана за обележја ове штете, те одговарајућа проблематика везана за процедуру остваривања њене накнаде. Да би се ова материја адекватно размотрала, било је неопходно укратко указати и на сама обележја казненоправне заштите животне средине.

Кључне речи: животна средина, казнено дело, накнада штете

* e-mail: adv.emircorovic@gmail.com, адвокат.

** e-mail: milenamrvic@gmail.com, главни јавни тужилац.

*** Рад је примљен 3. 2. 2025, а прихваћен је за објављивање 20. 2. 2025. године.

УВОД

Када се говори о животној средини као објекту правне заштите, у оквиру еколошког права (или права заштите животне средине) присутна су два концепта:¹ антропоцентрични – где је повреда животне средине од значаја само ако се њоме повређује „право човека на здраву животну средину“, и екоцентрични – које има у виду саму животну средину, тако да се забрањују поступци „којима се наноси штета самом окружењу угрожавањем или повређивањем заштићених добара“.² Потоњи концепт акцентује јавни интерес у вези са очувањем животне средине, чиме се

„...оправдава пружање заштите самој животној средини од стране надлежних државних органа и у одсуству повреде нечијег субјективног права“.³

Устав Републике Србије,⁴ као *lex superior*, прописује да свако има право на здраву животну средину (као и право на благовремено и потпуно обавештавање о њеном стању), али и да је свако, а посебно Република Србија и аутономна покрајина, одговоран за заштиту животне средине, те да је, такође свако, дужан да је чува и побољшава (чл. 74).

Један од облика заштите животне средине пружа се и нормама казненог права, прецизније одр едбама кривичног, привреднопреступног и прекршајног права.⁵ Овим гранама права се прописују поједина казнена (или кажњива) дела⁶ – кривична дела, привредни преступи и прекршаји, којима се, директно или индиректно, штити животна средина. Сва та понашања могла би се означити као еколошка казнена дела.

¹ Видети: Николић, Д. (2011). Право животне средине као научна и наставна дисциплина. *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 45 (3), 304; Цветић, Р. (2014). Одрживи развој и еколошка штета. *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, LIII (68), 293–294.

² Николић, Д. (2011). Право животне средине као научна и наставна дисциплина. *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 45 (3), 304.

³ Цветић, Р. (2014). *Op. cit.*, 294.

⁴ Устав Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 98/2006, 115/2021.

⁵ Израз „казнено право“ је и позитивноправни појам, имајући у виду да Устав у чл. 34. говори о правној сигурности у казненом праву. У нашем праву овај израз традиционално обухвата поменуте три гране права, док се у упоредном праву њиме означава кривично право. В.: Стојановић, З. (2024). *Кривично право. Ојшћи део*. Нови Сад: Правни факултет у Новом Саду, 5, 9–11; Вуковић, И. (2021). *Кривично право. Ојшћи део*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, 2, 5; Ђоровић, Е. (2021). *Osnovi prekršajnog prava Crne Gore*. Podgorica: Fakultet pravnih nauka UDG, 22–23, fn. 12–14.

⁶ У одредби чл. 34. Устава се користи појам „кажњиво дело“.

Уопштено посматрано, извршењем неког казненог дела може настати и одговарајући грађански деликт. У том смислу извршењем неког еколошког казненог дела може наступити и одговарајућа штета, па се отуда јавља и питање њене накнаде, што представља основни предмет овог рада.

УКРАТКО О КАЗНЕНОПРАВНОЈ ЗАШТИТИ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

Градација између кривичних дела, привредних преступа и прекршаја се врши, условно речено, према степену њиховог неправа односно степену повреде/угрожености заштићеног добра. У том смислу кривична дела су најтежа, а прекршаји најлакша казнена дела, док су привредни преступи средње тежине у односу на поменуте јавне деликте.⁷ У складу са реченим треба разумети и степеновање еколошких казнених дела.

Од свих еколошких казнених дела највише пажње се посвећује еколошким кривичним делима. То је сасвим разумљиво имајући у виду да је кривично право, као грана права и као научна дисциплина, много изграђеније у односу на остале две области казненог права. У вези са кривичноправном заштитом животне средине установљена је и посебна терминологија – еколошко кривично право (нем. *Umweltstrafrecht*; енгл. *Environmental Criminal Law*),⁸ што само по себи говори о значају овог облика заштите.

Кривичноправна заштита је иначе, па тако и она која се односи на животну средину, фрагментарна, супсидијарна и акцесорна.⁹ То значи да се кривичним правом животна средина не штити у целости већ делимично, и то од најтежих облика напада који су законом одређени као кривична дела (фрагментарност); има јој места у оним случајевима када се другим гранама права не може пружити адекватна правна заштита (супсидијарност); напослетку, кривично право не ствара „еколошка“ добра која штити, већ их „позајмљује“ из еколошког права, што утиче и на примену терминологије ове гране права унутар самог кривичног права

⁷ Стојановић, З. (2024). *Кривично право. Општи део*. Нови Сад: Правни факултет у Новом Саду, 10.

⁸ Škulić, M. (2023). *Ustavna i pravna zaštita životne sredine*. *Glasnik Advokatske komore Vojvodine*, 95 (4), 1196.

⁹ О томе: Дракић, Д. (2009). Кривично право и животна средина. У: *Основи права животне средине* (Д. Николић, ред.). Нови Сад: Правни факултет у Новом Саду, 130–131, 133–134.

(акцесорност). Напоменимо и да се у теорији кривичног права расправља о специфичности животне средине као заштићеног добра. Наиме, њеном заштитом се штите и неке будуће генерације. Јер, нарушавање животне средине не мора створити непосредну штету за садашње генерације, али може будућим генерацијама ускратити „основе за живот“. Зато из солидарности са нашим потомством и из дужности да их штитимо произлази потреба да се преузме одговорност да се и њима „обезбеде претпоставке за људски/хуман живот“.¹⁰

У нашем кривичном праву кривичноправна одговорност је предвиђена не само за физичка лица, за шта су превасходно релевантне одредбе Кривичног законика (КЗ),¹¹ већ и за правна лица, с тим да је правни режим за потоњу категорију учинилаца регулисан Законом о одговорности правних лица за кривична дела (ЗОПЛКД).¹²

Привреднопреступна заштита животне средине концептуално није уређена на задовољавајући начин, пре свега због тога што је Закон о привредним преступима (ЗПрП)¹³ један прилично превазиђен позитивноправни документ (донет је 1977. године), који одговара неким минулим временима. Наиме, привредни преступ је по законској дефиницији друштвено штетна повреда прописа о привредном или финансијском пословању која је проузроковала или је могла проузроковати теже последице и која је прописом надлежног органа одређена као привредни преступ (чл. 2, ст. 1. ЗПрП). Према томе, привредни преступи су замишљени као повреде прописа о привредном и финансијском пословању, тако да је у оквиру овог облика казненоправне заштите тешко концептуално уклопити еколошке привредне преступе. Разлог за то лежи у чињеници што у време када је донет ЗПрП животна средина није била издиференцирана јасно чак ни као објект кривичноправне заштите, већ је у тадашњем Кривичном закону СР Србије (такође из 1977. године)¹⁴ постојала глава која је носила назив кривична дела против здравља људи и човекове средине,

¹⁰ Claus, R., Greco, L. (2020). *Strafrecht: Allgemeiner Teil – Band I*. München: „С. Н. Beck“, 63–64.

¹¹ Кривични законик – КЗ, *Службени гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005. – испр., 107/2005. – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016, 35/2019.

¹² Закон о одговорности правних лица за кривична дела – ЗОПЛКД, *Службени гласник РС*, бр. 97/2008.

¹³ Закон о привредним преступима – ЗПрП, *Службени лист СФРЈ*, бр. 4/77, 36/77. – испр., 14/85, 10/86. (пречишћен текст), 74/87, 57/89. и 3/90, *Службени лист СРЈ*, бр. 27/92, 16/93, 31/93, 41/93, 50/93, 24/94, 28/96, 64/2001, *Службени гласник РС*, бр. 101/2005. – др. закон.

¹⁴ Кривични закон, *Службени гласник СРС*, бр. 26/77, 28/77, 43/77, 20/79, 24/84, 39/86, 51/87, 6/89, 42/89, *Службени гласник РС*, бр. 21/90, 16/90, 26/91, 75/91, 9/92, 49/92, 51/92, 23/93, 67/93, 47/94, 17/95, 44/98, 10/02, 11/02, 80/02, 39/03, 67/03.

а при томе су се свега два кривична дела (чл. 133–134) стриктно односила на животну средину, док се већина еколошких кривичних дела налазила у групи кривичних дела против привреде (чл. 156–163). Иако је судбина привредних преступа у нашем правном поретку неизвесна, ако би се остало при постојећем концепту морао би се донети нови закон који регулише ову материју, с тим да би се и општи појам привредног преступа морао изменити тако да обухвата и неке друге сегменте друштвеног живота (укључујући животну средину), а не само сферу привредног и финансијског пословања. Као субјекти привреднопреступне одговорности јављају се правна лица и одговорна лица у правном лицу, с тим да се може предвидети и одговорност одговорног лица „у органу друштвено-политичке заједнице, другом државном органу или месној заједници“ (чл. 6. ст. 1. и 3. ЗПрП).

Имајући у виду да су прекршаји најзаступљенија врста казних дела, може се рећи да се њима пружа најобимнија казненоправна заштита животне средине,¹⁵ која је, „посматрано са историјског аспекта, у дужем периоду била једина правна гаранција очувања животне средине“.¹⁶ По својој природи прекршаји представљају повреду опште дисциплине (или повреду јавног поретка),¹⁷ тако да се код еколошких прекршаја ради о кршењу правила којима се нешто забрањује или налаже у вези са управљањем, очувањем, заштитом и унапређењем животне средине. Према чл. 17. Закона о прекршајима (ЗП)¹⁸ субјекти прекршајне одговорности су физичка лица, предузетници, правна лица и одговорна лица у правном лицу, с тим да се законом може прописати да за прекршај одговара и одговорно лице у државном органу, органу територијалне аутономије или органу јединице локалне самоуправе. Занимљиво је то да је у чл. 118а Закона о заштити животне средине (ЗЗЖС)¹⁹ прописано да ће се за прекршај казнити родитељ, старалац, односно одговорно лице у органу старатељства, ако због пропуштања дужног надзора над малолетником,

¹⁵ „... прописивање и санкционисање за прекршаје, који у основи представљају понашања и пропуштања која вређају правни поредак... најчешћи је вид казненоправног реаговања у области заштите животне средине“. Цит.: Стевановић, А., Станковић, В. (2023). Ефикасност прекршајноправне заштите животне средине у Београду од 2017. до 2022. године. *Гласник Адвокатске коморе Војводине*, 95 (4), 1397.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ О томе: Ћоровић, Е. (2021). *Osnovi prekršajnog prava Crne Gore*. Podgorica: Fakultet pravnih nauka UDG, 54–55.

¹⁸ Закон о прекршајима – ЗП, *Службени гласник РС*, бр. 65/2013, 13/2016, 98/2016. – УС, 91/2019. – др. закон, 91/2019, 112/2022. – УС.

¹⁹ Закон о заштити животне средине – ЗЗЖС, *Службени гласник РС*, бр. 135/2004, 36/2009, 36/2009. – др. закон, 72/2009. – др. закон, 43/2011. – УС, 14/2016, 76/2018, 95/2018. – др. закон.

малолетник учини прекршај који је прописан у чл. 118, ст. 1, т. 1, 2. и 3. тог закона. Овом одредбом је искоришћена могућност која је прописана у чл. 72. ЗП,²⁰ с тим да јој се у литератури спочитава извесна непрецизност.²¹

Казненоправна заштита животне средине може бити директна и индиректна. У првом случају се одговарајућим казним делима непосредно штити животна средина (или право на здраву животну средину), као посебна и самостална вредност, односно неки њен сегмент (на пример биљни или животињски свет и сл.), док се у другом случају неким казним делом примарно штити неко друго добро, али се, као секундарни циљ, остварује и заштита животне средине.²² Тако на пример, примарна заштита овог добра се остварује кривичним делима против животне средине из XXIV главе КЗ,²³ односно привредним преступима и прекршајима из ЗЗЖС. Индиректна заштита би се, на пример, пружала кривичним делима против опште сигурности људи и имовине (XXV глава КЗ), односно привредним преступима и прекршајима из Закона о комуналним делатностима.²⁴ Казнена заштита животне средине, нарочито ако се узме у обзир индиректна заштита, поприлично је широка, имајући у виду да се привредни преступи, а нарочито прекршаји могу прописивати не само законима већ и прописима ниже правне снаге (чл. 3. ЗПрП и чл. 4, ст. 1. ЗП). Такође, за кривичноправну заштиту животне средине од значаја могу бити и бројне инкриминације из споредног кривичног законодавства (на пример Закон о водама,²⁵ Закон о средствима за заштиту биља²⁶ итд.). Када се у овом раду говори о казненоправној заштити животне средине, мисли се на њену директну заштиту у смислу претходно реченог.

Иако се код нас прилично дуго указује на проблематику еколошког криминалитета, треба нагласити да број кривичних дела против животне

²⁰ Стевановић, А., Станковић, В. (2023). Ефикасност прекршајноправне заштите животне средине у Београду од 2017. до 2022. године. *Гласник Адвокатске коморе Војводине*, 95 (4), 1401.

²¹ Ристивојевић, Б., Милић, И. (2016). Одговорност родитеља за прекршаје које учине њихови потомци. *Анали Правног факултета у Београду*, 64 (1), 164–165.

²² Слично: Стојановић, З. (2017). *Коментар Кривичног законика*. Београд: Службени гласник, 828.

²³ О систематизацији ових кривичних дела у нашем праву вид.: Alimpić, M. (2022). Krivična dela protiv životne sredine: Krivično zakonodavstvo Srbije i međunarodni pravni standardi – usaglašenost ili ne? *Glasnik Advokatske komore Vojvodine*, 94 (4), 1322.

²⁴ Закон о комуналним делатностима, *Службени гласник РС*, бр. 88/2011, 104/2016, 95/2018.

²⁵ Закон о водама, *Службени гласник РС*, бр. 30/2010, 93/2012, 101/2016, 95/2018, 95/2018. – др. закон.

²⁶ Закон о средствима за заштиту биља, *Службени гласник РС*, бр. 41/2009, 17/2019.

средине из XXIV главе КЗ партиципира веома мало у укупном броју евидентираних кривичних дела, о чему најбоље говоре подаци Републичког завода за статистику.²⁷ Тако је укупан број поднетих кривичних пријава 2021. године износио 80.632, од тога њих 2012 (2,49 %) за предметну групу кривичних дела; 2022. године је поднето 82.958 кривичних пријава, од чега се на ова кривична дела односи 1.878 пријава (2,26 %); 2023. године укупан број кривичних пријава је био 74.504, а тог броја свега њих 2.047 (2,74 %) се односе на кривична дела из XXIV главе КЗ. Током 2021. године било је укупно 31.870 оптужења, од тога њих 405 за ова кривична дела (1,27 %), док је 2022. године укупан број оптужења износио 30.406, од чега њих 389 за кривична дела против животне средине (1,27 %).²⁸ Што се тиче осуда, током 2021. године укупно их је било 27.508, од чега свега њих 323 (1,17 %) за предметну групу кривичних дела; 2022. године укупно 26.200 осуда, од чега њих 307 (1,17 %) за ова кривична дела; 2023. је забележено укупно 26.919 осуда, од тога њих 378 (1,40 %) за кривична дела против животне средине. Оно што је, међутим, упадљиво јесте то да се велика већина осуда за кривична дела против животне средине односи на једно кривично дело – шумску крађу (265 осуда током 2021. године, 245 током 2022. и 259 осуда у 2023. години). Ако бисмо узели да кривична дела загађења животне средине из чл. 260 КЗ и оштећења животне средине из чл. 264 КЗ по својој природи и бићу представљају базична еколошка кривична дела, приметно је да њих готово и нема у статистици, односно да је било свега пар осуда за ова два кривична дела у периоду од 2021. до 2023. године (за загађење животне средине имамо свега 4 осуде – 3 током 2023. године и 1 у 2022. години; за оштећење животне средине свега 5 осуда – 3 током 2021. и по 1 током 2022. и 2023. године).

Ситуација није боља ни поводом привреднопреступне заштите животне средине.²⁹ Тако је током 2022. године укупно изречено 8.487 осуда

²⁷ Републички завод за статистику (2022). *Билтен – Пунолећни учиниоци кривичних дела у Републици Србији, 2021*. Београд; Републички завод за статистику (2023). *Билтен – Пунолећни учиниоци кривичних дела у Републици Србији, 2022*. Београд. Републички завод за статистику (2024). *Саопштење – Статистика правосуђа: Пунолећни учиниоци кривичних дела, 2023*, бр. 186. Београд. Опсежно истраживање казнене политике за ова кривична дела је обављено у студији: Бејатовић, С., Докић, С. (2024). *Кривична дела против животне средине и казнена политика (норма, пракса и мере унапређења)*. Београд: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу.

²⁸ Нису били доступни подаци о броју оптужења за 2023. годину.

²⁹ Републички завод за статистику (2023). *Саопштење – Статистика правосуђа: Одговорна и правна лица – учиниоци привредних преступа, 2022*, бр. 227. Београд; Републички завод за статистику (2024). *Саопштење – Статистика правосуђа: Одговорна и правна лица – учиниоци привредних преступа, 2023*, бр. 226. Београд.

одговорним лицима за привредне преступе, односно 6.866 осуда правним лицима за исти деликт. Од тог броја, када је реч о одговорним лицима, 32 осуде се односе на привредне преступе из области заштите животне средине, 10 из области сточарства, 7 из области водопривреде, 2 из области ловства и по 1 из области рибарства и шумарства (удео свих ових преступа у укупном броју осуда је 0,62 %). Када је реч о правним лицима, 33 осуде се односе на привредне преступе из области заштите животне средине, 7 из области сточарства, 5 из области водопривреде и по 1 из области ловства, рибарства и шумарства (удео свих ових преступа у укупном броју осуда је 0,62 %). У 2023. години донето је укупно 5.551 осуда против одговорних лица за привредне преступе, од чега се њих 28 односе на преступе из области заштите животне средине, 11 из области водопривреде, 6 из области ловства, 4 из шумарства, 3 сточарства и 1 из области рибарства (удео свих ових преступа у укупном броју осуда је 0,95 %). Исте године донето је укупно 4.744 осуда за правна лица, а од тога њих 21 се односе на преступе из области заштите животне средине, 9 из области водопривреде, 6 из области ловства, 4 из шумарства и 4 из области сточарства (удео свих ових преступа у укупном броју осуда је 0,92 %).

Што се тиче прекршаја не постоји званична статистика на нивоу Републике Србије. Међутим, одговарајућа истраживања нам дају могућност да, колико-толико, сагледамо и прекршајноправну заштиту животне средине. Тако је током 2017. године Прекршајном суду у Новом Саду поднето 11 захтева за покретање прекршајног поступка за прекршаје који су прописани ЗЗЖС, од чега је 6 поступака обустављено због застарелости, у 4 је изречена новчана казна, а у 1 случају опомена.³⁰ Исте године, пред истим судом поднета су и два захтева за покретање прекршајног поступка за прекршаје из Закона о управљању отпадом.³¹ У оба случаја су донете осуђујуће пресуде којима су окривљенима изречене новчане казне.³² Прекршајни суд у Београду је, за прекршаје из ЗЗЖС, током 2017. године донео 13 осуђујућих пресуда, 2018. године 10 осуђујућих пресуда, 2019. године 12 осуђујућих пресуда, 2020. свега 5 осуђујућих пресуда, 2021. године 11 осуђујућих пресуда, а 2022. године 9 осуђујућих пресуда.

Ови подаци су представљени из разлога што је рад посвећен штети која је настала извршењем еколошких казних дела. Међутим, као што

³⁰ Стајић, Љ., Бугарски, Т., Ристивојевић, Б., Писарић, М., Милић, И. (2018). *Пракса Прекршајног суда у Новом Саду у области заштите животне средине. Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 52 (4), 1511.

³¹ Закон о управљању отпадом, *Службени гласник РС*, бр. 36/2009, 88/2010, 14/2016, 95/2018. – др. закон, 35/2023.

³² Стајић, Љ., Бугарски, Т., Ристивојевић, Б., Писарић, М., Милић, И. (2018). *Op. cit.*, 1515.

видимо, таквих дела нема пуно у судској пракси. Чак и истраживања која су вршена углавном се баве казненоправним питањима, тако да у њима није представљена проблематика у вези са утврђивањем ове штете и, евентуално, остваривањем имовинскоправног захтева.³³ Отуда се наша разматрања могу кретати само у погледу представљања законског оквира везаног за накнаду штете проистекле из неког еколошког казног дела.

ЕКОЛОШКА КАЗНЕНА ДЕЛА, НАСТУПЕЛА ШТЕТА И ЊЕНА НАКНАДА

Извршењем неког еколошког казног дела може наступити и одговарајућа штета. Од посебног значаја су тзв. еколошке штете које настају на животној средини као таквој, мада то нису једине штетне последице ових деликата. Наиме, за еколошке штете је карактеристично то да им је „иницијални узрок у некој имисији“ по чему се и разликују од „обичних штета“.³⁴

Чини се да је код неких еколошких кривичних дела прописана таква штета као њихова последица. Тако, кривично дело загађења животне средине из чл. 260. КЗ у свом основном облику (ст. 1) захтева последицу у виду загађења ваздуха, воде или земљишта у већој мери или на ширем простору. Имајући у виду да је реч о објективном обележју бића

³³ Видети следећа истраживања: Бејатовић, С., Докић, С. (2024). *Кривична дела против животне средине и казна еколошка (норма, пракса и мере унапређења)*. Београд: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу; Стајић, Љ., Бугарски, Т., Ристивојевић, Б., Писарић, М., Милић, И. (2018). *Пракса Прекршајног суда у Новом Саду у области заштите животне средине. Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 52 (4), 1503–1519; Стевановић, А., Станковић, В. (2023). Ефикасност прекршајноправне заштите животне средине у Београду од 2017. до 2022. године. *Гласник Адвокатске коморе Војводине*, 95 (4); Вучковић, Б., Комлен Николић, Ј., Самуилов, Ј. (2022). *Јавно тужилаштво и заштитна животне средине. Нормативни оквир и анализа проблема у примени*. Београд: Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца.

³⁴ Салма, Ј. (2009). Облигационоправна заштита животне средине – тужба ради отклањања извора опасности за настанак еколошке штете и тужба ради накнаде еколошке штете. *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 43 (2), 38. Овај аутор разликује еколошке штете у ширем и ужем значењу. Прве нису мерљиве према мерилима грађанског права, некада су енормне и новчано неизразиве, „често се не могу везати само за имовину неког конкретног правног субјекта, чак, некада и не могу да се третирају као јавна добра, везана за одређени државни суверенитет у класичном смислу речи. Оне се у својој укупности појављују глобално“. С друге стране „еколошке штете у ужем смислу су имовински мерљиве, односе се на имовину неког одређеног физичког или правног лица“, али их карактерише то да потичу од имисија. *Ibid.*

предметног кривичног дела, оно мора бити утврђено у сваком конкретном случају. Међутим, и када се утврди постојање загађења као последице овог кривичног дела некада је готово немогуће одредити чије добро је повређено односно угрожено, односно не може се одредити оштећено лице. Слично је, на пример, и са привредним преступом из чл. 116, ст. 1, т. 8. ЗЗЖС који се састоји од испуштања загађујућих и опасних материја, отпадних вода или емитовања енергије у ваздух, воду или земљиште на начин и у количинама, односно концентрацијама или нивоима изнад прописаних. С тим у вези може се поставити питање ко је „власник“ ваздуха који је загађен да би потраживао накнаду због тога. Зато се каже да се специфична карактеристика кривичних дела против животне средине огледа у томе „да су сви жртве, чиме се стиче утисак да, уствари, и нико није жртва“.³⁵

Ипак, код бројних еколошких инкриминација је могуће идентификовати оштећеног. На пример, код неких кривичних дела из XXIV главе КЗ се као квалификаторна околност прописује то да је дошло до „загађења животне средине у тој мери да су за његово отклањање потребни дуже време или велики трошкови“ (чл. 260, ст. 3. и 4, чл. 262, ст. 2, чл. 263, ст. 5. и 6, чл. 266, ст. 3); поменуте квалификаторне околности „указују на тежину и озбиљност загађења“, а утврђивање њиховог постојања „захтеваће, по правилу, вештачење од стране лица одговарајуће струке“;³⁶ по логици ствари утврђивањем „великих трошкова“ неопходних за санирање последица загађења фактички се утврђује штета која је загађењем настала; ако се не може утврдити коме би евентуална накнада припадала, онда би се као њен титулар могла јавити Република Србија, јер према чл. 107, ст. 6. ЗЗЖС она задржава право на накнаду штете ако нема других лица која имају то право.

Даље, многа еколошка казнена дела узрокују „убичајену“ штету, где није тешко утврдити титулара добра које је делом повређено или угрожено. На пример, кривично дело убијања и злостављања животиња из чл. 269. КЗ има штетну последицу у виду усмрћења или повређивања животиње; привредни пресуп из чл. 111, ст. 1, т. 4. Закона о шумама³⁷ се састоји од вршења или дозвољавања сече стабала заштићених и строго заштићених врста дрвећа (као оштећени се у овим случајевима јављају власници животиња, односно шуме). Ипак, у неким случајевима, као на

³⁵ Бугарски, Т. (2015). Кривични поступак за дела против животне средине. *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 49 (4), 1639.

³⁶ Стојановић, З. (2017). *Коментар Кривичног законика*. Београд: Службени гласник, 833.

³⁷ Закон о шумама, *Службени гласник РС*, бр. 30/2010, 93/2012, 89/2015, 95/2018. – др. закон.

пример када је реч о убијању и злостављању „ничије“ животиње (пас луталица и сл.), чини се да нећемо имати оштећеног у казненоправном смислу речи, тако да се питање накнаде штете у таквим случајевима неће јавити. Исто ће бити и у случају уколико неко лице своју животињу убије или злоставља.³⁸

Накнада штете проузроковане неким еколошким казним делом може се остварити вансудским или судским путем. Када је реч о судском начину остваривања ове штете могу се разликовати: 1) накнада у самом казном поступку, на основу поднетог имовинскоправног захтева, што се у науци цивилног процесног права назива адхезионим поступком³⁹ и 2) накнада у парничном поступку након окончаног казног поступка. Поред наведеног, учиниоци еколошких кривичних дела могли би се и путем одговарајућих норми Законика о кривичном поступку (ЗКП)⁴⁰ и КЗ „приволети“ да надокнаде причињену штету, путем одредаба о одлагању кривичног гоњења (условни опортунитет) и условној осуди, што на својеврсан начин представља комбинацију ових кривичноправних института са неким од напред наведених облика накнаде, што ће се појаснити на одговарајућим местима у наредном излагању.

Без обзира о којем начину накнаде штете говоримо, иста се остварује према правилима грађанског права, пре свега Закона о облигационим

³⁸ Из пресуде Врховног касационог суда Кзз 1181/2021 од 27. 10. 2021. године, утврдили смо да су, пресудом Основног суда у Крагујевцу 7К бр. 423/20 од 5. 2. 2021. године (потврђена пресудом Вишег суда у Крагујевцу Кж1 бр. 201/21, од 19. 8. 2021. године), два лица оглашена кривим да су као саизвршиоци извршила кривично дело убијање и злостављање животиња из чл. 269, ст. 2. у вези са ст. 1. КЗ. Поред изречене условне осуде, према једном од окривљених је изречена и мера безбедности одузимања предмета (конкретно је одузето пет лисица, два јазавца, три метална кавеза и тридесет дрвених кавеза), те су окривљени обавезани на плаћање трошкова кривичног поступка. О имовинскоправном захтеву, чак и у смислу упућивања на парницу, није уопште било речи. Наиме, окривљени су држали 6 лисица и 2 јазавца (а који припадају посебно заштићеним дивљим животињским врстама) као мамце за обуку паса, а власници паса су предавали једном од окривљених новац да би се наведене животиње излагале визуелном и звучном контакту са псима, услед чега су осећале бол, патњу, страх и стрес. Пресуда доступна на: <https://vrh.sud.rs/sr-lat/kzz-11812021-presu%C4%91ena-stvar-nezakonit-dokaz>, приступљено: 24. 1. 2025. године. Према томе, животиње су одузете од учиниоца, тако да је очигледно то био разлог да се питање имовинскоправног захтева уопште није постављало.

³⁹ Бодирога, Н. (2022). *Парнични поступак*. Правни факултет Универзитета у Београду, 19.

⁴⁰ Законик о кривичном поступку, *Службени гласник РС*, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021. – одлука УС, 62/2021. – одлука УС.

односима (ЗОО)⁴¹. С обзиром да се, како је речено, штетна последица неких еколошких казних дела манифестује као „загађење животне средине“, поводом накнаде ове штете могу бити од значаја и одредбе ЗЗЖС. Пре него што се упустимо у разматрање појединих начина остварења накнаде штете услед еколошких деликата, потребно је указати на нека општа правила која су прописана у ЗОО и ЗЗЖС.

Нека општа правила о одговорности за штету насталу еколошким казним делима

Као што смо видели извршењем различитих еколошких казних дела могу наступити различите штетне последице. Неке имају карактер тзв. еколошких штета, а неке „убичајених“ штета. Од тога, по нашем мишљењу, може зависити основ учиниоачеве одговорности за наступелу штету, односно да ли ће одговарати по принципу објективне или по принципу субјективне одговорности.

У неким случајевима „убичајених“ штета сматрамо да учинилац одговара по правилима о субјективној одговорности. У чл. 154, ст. 1. ЗОО је прописано да ко другоме проузрокује штету дужан је да је накнади, уколико не докаже да је штета настала без његове кривице. Према чл. 158. ЗОО кривица постоји када је штетник проузроковао штету намерно или непажњом. Овај вид одговорности би се могао применити, на пример, у вези са штетама које су настале извршењем кривичних дела шумске крађе, пустошења шума, убијања и злостављања животиња, јер је реч о чисто умишљајним деликтима, односно ради се о намерно проузрокованој штети. Исто се може односити и на друга еколошка казнена дела (на пример поменути привредни преступ из чл. 111, ст. 1, т. 4. Закона о шумама). Наравно, не мора се увек радити о умишљајном поступању и намерно проузрокованој штети, јер се правила о субјективној одговорности могу применити и када је реч о нехатном казном делу и штети која је проузрокована непажњом.

ЗОО, међутим, познаје и одговорност без обзира на кривицу (тј. одговорност за штету по основу проузроковања или објективну одговорност).⁴² У чл. 154, ст. 2. ЗОО је прописано да се за штету од ствари или делатности

⁴¹ Закон о облигационим односима – ЗОО, *Службени лист СФРЈ*, бр. 29/78, 39/85, 45/89. – одлука УСЈ, 57/89, *Службени лист СРЈ*, бр. 31/93, *Службени лист СЦГ*, бр. 1/2003. – Уставна повеља, *Службени гласник РС*, бр. 18/2020.

⁴² Perović, S., Stojanović, D. (red.) (1980). *Komentar Zakona o obligacionim odnosima*. Kragujevac – Gornji Milanovac: Pravni fakultet u Kragujevcu – Kulturni centar Gornji Milanovac, 488.

од којих потиче повећана опасност штете за околину, одговара без обзира на кривицу. Ако је казнено дело извршено путем тзв. опасне ствари или опасне делатности, могуће је накнаду штете остварити применом ових правила о одговорности. Ово ћемо најбоље објаснити кроз кривично дело изазивања опште опасности из чл. 278. КЗ, које додуше спада у групу кривичних дела против опште сигурности људи и имовине, али којом групом дела се, како је речено, индиректно штити и животна средина. Основни облик овог кривичног дела се састоји од изазивања опасности по живот или тело људи или имовину већег обима вршењем општеопасне радње или употребом општеопасног средства (на пример изазивањем пожара, поплаве, експлозије, затим употребом отрова или отровног гаса, радио-активног или другог јонизујућег зрачења, електричне енергије, моторне силе), а најтежи облици овог дела граде биће кривичног дела тешког дела против опште сигурности људи и имовине, са последицом имовинске штете великих размера, односно наступања тешке телесне повреде или смрти неког лица (чл. 288, ст. 1. и 2. КЗ). Узмимо да је у конкретном случају наступила „имовинска штета великих размера“. С обзиром да је ова штета проистекла из опасне делатности односно од опасне ствари, онда би се њена накнада могла тражити према поменутих правилима ЗОО о објективној одговорности. Овде, међутим, треба нагласити да се „не мешају“ кривична и грађанска одговорност. Наиме, учинилац би за кривично дело одговарао на бази своје кривице, јер је свако кривично дело скривљено поступање (чл. 14, ст. 1. КЗ), али би за наступелу штету, као грађански деликт, одговарао по правилима о објективној одговорности, јер иста произлази из опасне ствари односно делатности.

У вези са објективном одговорношћу ЗОО је у чл. 173. прописао да се сматра (реч је о законској претпоставци) да штета настала у вези са опасном ствари односно опасном делатношћу потиче од те ствари односно делатности, изузев ако се докаже да оне нису биле узрок штете. То значи да је довољно да оштећени, да би остварио своје право на накнаду штете, докаже да је претрпео штету и да она потиче од опасне ствари или делатности.⁴³ Међутим, ова претпоставка је релативна, што значи да је друга страна може обарати супротним доказима, на пример „да штета не представља реализацију управо оног ризика због којег се ствар сматра опасном“, ⁴⁴ односно да је штета проузрокована вишом силом, понашањем оштећеног или трећег лица.⁴⁵ Наравно, уколико је ова штета проузроко-

⁴³ Perović, S., Stojanović, D. (red.) (1980). *Komentar Zakona o obligacionim odnosima*. Kragujevac – Gornji Milanovac: Pravni fakultet u Kragujevcu – Kulturni centar Gornji Milanovac, 524.

⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁵ *Ibid.*, 525.

вана еколошким казненным делом, а то је утврђено од стране надлежног суда, онда су још више сужене (да не кажемо искључене) могућности да се наведена претпоставка обара.

Поред ЗОО и ЗЗЖС је прописао објективну одговорност за загађивача који је проузроковао загађење животне средине (чл. 103, ст. 1), као и посебан случај објективне солидарне суодговорности. Наиме, за случај да је више загађивача одговорно за штету нанету животној средини, а удео појединих загађивача није могуће одредити, предвиђено је да трошкове снесе солидарно и посебно (чл. 107, ст. 3. ЗЗЖС).

Ова правила би се могла применити према оним загађивачима који се јављају као учиниоци казnenих дела којима се узрокују еколошке штете. На пример, загађивач се јавља као учинилац кривичног дела загађења животне средине, нарочито у оним случајевима када је штета на неки начин опредељена – тј. када је дошло до загађења животне средине у тој мери да су за његово отклањање потребни велики трошкови, о чему је било речи. Иначе, према ЗЗЖС загађивачем се сматра правно или физичко лице које својом активношћу или неактивношћу загађује животну средину (чл. 3, ст. 1, т. 14), док загађивање животне средине представља уношење загађујућих материја или енергије у животну средину, изазвано људском делатношћу или природним процесима које има или може имати штетне последице на квалитет животне средине и здравље људи (чл. 3, ст. 1, т. 11). Са становишта предмета овог рада од значаја је загађивање које је изазвано људском делатношћу и којим се остварују обележја неког еколошког казненог дела.

Поред загађивача ЗЗЖС је предвидео и да су за загађивање животне средине одговорна и правна и физичка лица која су незаконитим или неправилним деловањем омогућила или допустила загађивање животне средине (чл. 103, ст. 2). Ова лица могу бити одговорна не само за наступелу штету, већ и за одговарајуће казнено дело, имајући у виду да су еколошка казnenена дела углавном бланкетног карактера, тако да њихово незаконито поступање или непоступање које је узрочно везано са загађењем животне средине (или неког екомедијума) може имати и казнене неправне консеквенце.

Поред одговорности за штету нанету животној средини и простору, загађивач је према чл. 105. ЗЗЖС, дужан да сноси и трошкове процене штете и њеног уклањања. У те трошкове нарочито спадају: 1) трошкови хитних интервенција предузетих у време настанка штете, а неопходних за ограничавање и спречавање ефеката штете по животну средину, простор и здравље становништва; 2) директни и индиректни трошкови санације, установљавања новог стања или обнављања претходног стања животне средине и простора, као и мониторинг ефеката санације и ефеката штете

по животну средину; 3) трошкови спречавања настанка исте или сличне штете по животну средину и простор; 4) трошкови накнаде лицима директно угроженим штетом по животну средину и простор. При томе, загађивач је дужан да пружи финансијске или друге врсте гаранција за обезбеђење плаћања накнаде наведених трошкова, у току и после обављања активности. Врсту гаранција, висину средстава и време трајања гаранције коју обезбеђују загађивачи прописује Влада Републике Србије (чл. 105, ст. 2. и 3. ЗЗЖС).

У вези са остваривањем накнаде причињене штете од значаја је и то што је чл. 106. ЗЗЖС установљена обавеза загађивачу чије постројење или активност представља висок степен опасности по здравље људи и животну средину да се осигура од одговорности за случај штете причињене трећим лицима услед удеса.

Уколико у конкретном случају има места примени ЗЗЖС у вези са накнадом причињене штете, потребно је обратити пажњу и на то да ли је учинилац/загађивач испунио обавезе везане за обезбеђење заштите животне средине. Наиме, према чл. 102. ЗЗЖС постоји низ дужности које тим поводом правна и физичка лица морају испунити приликом обављања својих активности, а које обухватају: 1) примену и спровођење прописа о заштити животне средине; 2) одрживо коришћење природних ресурса, добара и енергије; 3) увођење енергетски ефикаснијих технологија и коришћење обновљивих природних ресурса; 4) употребу производа, процеса, технологија и праксе који мање угрожавају животну средину; 5) предузимање мера превенције или отклањања последица угрожавања и штете по животну средину; 6) вођење евиденције на прописани начин о потрошњи сировина и енергије, испуштању загађујућих материја и енергије, класификацији, карактеристикама и количинама отпада, као и о другим подацима и њихово достављање надлежним органима; 7) контролу активности и рада постројења који могу представљати ризик или проузроковати опасност по животну средину и здравље људи; 8) друге мере у складу са законом. Ове мере заштите животне средине правна и физичка лица обављају самостално или преко овлашћене организације. Поред тога, ЗЗЖС установљава обавезу загађивачу који је својим чињењем или нечињењем проузроковао загађивање животне средине да, без одлагања, предузме мере утврђене планом заштите од удеса и санационим планом, односно да предузме неопходне мере ради смањења штета у животној средини или уклањања даљих ризика, опасности или санације штете у животној средини. Уколико се штета нанета животној средини не може санирати одговарајућим мерама, лице које је проузроковало штету одговорно је за накнаду у висини вредности уништеног добра (чл. 104. ЗЗЖС).

Право да захтева накнаду штете према чл. 107, ст. 1. ЗЗЖС има свако ко штету претрпи. Ако је штета узрокована еколошким казним делом, онда се по правилу ради о лицу које има својство оштећеног у неком од казних поступака (мада је могуће да ову штету потражује и неко друго лице на које је оштећени пренео своје потраживање).

И код штете настале на животној средини може се, барем начелно, радити како о материјалној тако и о нематеријалној штети.⁴⁶ Материјална штета се може јавити како у виду обичне штете, тако и у виду измакле користи.⁴⁷ Са нематеријалном штетом ситуација није баш најјаснија и у теорији се доводи у везу са ускраћивањем информација о стању животне средине, услед чега је поред материјалне штете могуће претрпети и

„...нематеријалну штету у виду трпљења физичких и душевних болова и патњи (због болести или смрти блиског лица итд.), али и због ускраћивања информација о загађењима из којих разлога су оштећени и њихове породице били изложени штетним дејствима, о којима нису били обавештени или упозорени, па је то резултовало штетним последицама“.⁴⁸

Међутим, истиче се и да судска пракса

„...не гледа благонаклоно на захтеве за накнаду нематеријалне штете која је последица загађења животне средине“.⁴⁹

Штете настале еколошким казним делима пре свега имају карактер материјалне штете (уништење или оштећење животне средине, њених делова, животињских или биљних врста итд.), које свакако могу имати и неке нематеријалне импликације.

⁴⁶ Салма, Ј. (2009). Облигационоправна заштита животне средине – тужба ради отклањања извора опасности за настанак еколошке штете и тужба ради накнаде еколошке штете. *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 43 (2), 43.

⁴⁷ Дреновак-Ивановић, М., Ђорђевић, С., Важић, С. (2015). *Правни институменсти еколошке заштите – грађанској правна и кривичној правна заштита*. Београд: ОЕБС – Мисија у Београду, 97.

⁴⁸ *Ibid.*, 98.

⁴⁹ *Ibid.*, 99. Аутори наводе пример где се тужбом тражила накнада нематеријалне штете за претрпљени страх, која је од стране грађанина поднета против једне хемијске индустрије. Тужба се темељила на томе да је тужилац био изложен јаким, непријатним мирисима у ваздуху, услед чега није могао да дише и што је код њега изазвало велико узнемирење и страх. Суд је нашао да „нема узрочно-последичне везе између присуства штетних материја у ваздуху и вегетативних тегоба тужиле које су код ње произвеле страх, па самим тим нема ни узрочно-последичне везе између делатности тужених који ове материје емитују у атмосферу и истих тегоба и тужбени захтев [је] одбио као неоснован“. *Ibid.*, 99–100.

Вансудска накнада штете

Као и свака накнада штете, тако се и она које проистиче из еколошког казног дела, може остварити вансудским путем. Разлог из ког спомињемо овај начин остваривања предметног права је тај што и ЗЗЖС говори о њему.

Наиме, према чл. 107, ст. 2. ЗЗЖС захтев за накнаду штете може се поднети непосредно загађивачу или осигуравачу, односно финансијском гаранту загађивача код кога је настао удес, ако такав осигуравач, односно финансијски гарант постоји. Према томе, ова одредба допушта да се оштећени директно обрати поменути субјектима, тако да је реч о остваривању накнаде вансудским путем. Предност овог начина остваривања накнаде се огледа у његовој брзини и економичности, јер се тиме избегава вођење дуготрајних парничних поступака који са собом носе и додатне финансијске издатке. Уколико загађивач односно осигуравач или финансијски гарант загађивача не удовоље захтеву за накнаду штете, оштећени своје право може остварити у парници против ових субјеката који би били пасивно легитимисани у истој.

Вансудска накнада је свакако примењива и у оним случајевима где се неће примењивати правила о одговорности из ЗЗЖС. Заинтересована лица (учинилац–оштећени) то могу остварити неформалним путем (самостално закључе вансудско поравнање) или путем посредника – медијатора. Чл. 3, ст. 2. Закона о посредовању у решавању спорова⁵⁰ свакако изричито прописује да је посредовање могуће и у споровима из области заштите животне средине

Предметни облик накнаде може итекако утицати на казни поступак. Тако, код одређених еколошких кривичних дела за које је забрањена казна затвора до пет година, могуће је, током предистражног поступка, комбиновати вансудски начин надокнаде штете са институтом одлагања кривичног гоњења (тзв. условни опортунитет). Наиме, према чл. 283, ст. 1, т. 1. ЗКП осумњиченом је могуће наметнути обавезу накнаде причињене штете, те уколико осумњичени исту испуни, доћи ће до одбачаја кривичне пријаве. Свакако да примена ове обавезе захтева претходно утврђивање висине наступеле штете, што је могуће остварити пре свега обављеним вештачењем у овој фази поступка, или договором (својеврсним поравнањем) између осумњиченог и оштећеног. Слична ситуација, само за кривична дела до три године, предвиђена је и за осумњичена правна лица, а на основу чл. 45. ЗОПЛКД. И истраживања која су вршена у вези са кривичним делима против животне средине пледирају ка томе

⁵⁰ Закон о посредовању у решавању спорова, *Службени гласник РС*, бр. 55/2014.

да се, уколико се примењује условно одлагање кривичног гоњења, осумњиченом код ових дела примарно наметне обавеза отклањања штетне последице настале извршењем кривичног дела односно накнада причињене штета.⁵¹

До надокнаде штете овим путем може доћи и касније, у току трајања казненог поступка. Та околност може бити од значаја приликом изрицања одговарајуће, за окривљеног повољније казнене санкције.

Накнада штете у оквиру казненог поступка

Остваривање накнаде штете путем имовинскоправног захтева могуће је у свим казним поступцима код нас. Посебне одредбе о томе садрже ЗКП (чл. 252–260) и ЗП (чл. 149–152), док ЗПрП (чл. 56) упућује на сходну примену кривичнопроцесног кодекса. Имајући у виду да је имовинскоправни захтев најдетаљније регулисан ЗКП, значајно је и то што ЗП садржи начелну одредбу (чл. 99) по којој се на прекршајни поступак сходно примењују одредбе ЗКП, ако тим или другим законом није друкчије одређено. То практично значи да се одредбе ЗКП о имовинскоправном захтеву могу применити и у прекршајном поступку уколико неко питање није регулисано ЗП.

У теорији се истиче да имовинскоправни захтев представља споредни предмет одговарајућег казненог поступка.⁵² О њему се може одлучивати у казном поступку из разлога целисходности и економичности, управо због тога што је тај цивилни деликт настао извршењем одговарајућег казненог дела. Накнада штете представља само једну врсту имовинскоправног захтева који се може поднети у казном поступку.⁵³

О имовинскоправном захтеву одлучује, у зависности од врсте казненог поступка, основни суд (сва кривична дела из XXIV главе КЗ су према запрећеној казни у надлежности овог суда) поводом еколошких кривичних дела, привредни суд у вези са еколошким привредним преступима

⁵¹ Бејатовић, С., Докић, С. (2024). *Кривична дела против животне средине и казнена политика (норма, пракса и мере унапређења)*. Београд: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, 254.

⁵² Грубач, М. (2004). *Кривично процесно право. Увод и општи део*. Београд: Службени гласник, 31; Шкулић, М. (2011). *Кривично процесно право*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, 175; Вуковић, И. (2015). *Прекршајно право*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, 156; Ђоровић, Е. (2021). *Osnovi prekršajnog prava Crne Gore*. Podgorica: Fakultet pravnih nauka UDG, 191.

⁵³ Према чл. 252, ст. 2. ЗКП имовинскоправни захтев се може односити на накнаду штете, повраћај ствари или поништај одређеног правног посла, а према чл. 149, ст. 3. ЗП на накнаду штете и повраћај ствари.

и прекршајни суд поводом еколошких прекршаја.⁵⁴ Опште је правило да се имовинскоправни захтев расправља у неком казненем поступку ако се тиме не би знатно одуговлачио сам казнени поступак (чл. 252, ст. 1. ЗКП; чл. 149, ст. 2. ЗП). Ово ограничење је постављено из разлога да се казнени поступак не би одуговлачио због споредног предмета, а при томе је главни предмет, тј. сама казнена ствар (кривично дело, привредни преступ или прекршај) „сазрео“ за пресуђивање. Како се примећује у кривичнопроцесној литератури,

„...његово расправљање не би смело у погледу времена и утрошених ресурса и капацитета, превазићи расправљање о основној – кривичној ствари“.⁵⁵

Констатација важи и за друге казнене поступке.

За подношење предметног имовинскоправног захтева овлашћено је лице које такав захтев може поднети у парничном поступку (чл. 253, ст. 1. ЗКП; чл. 150, ст. 1. ЗП).⁵⁶ То је најчешће, али не и нужно оштећени. Под оштећеним се подразумева лице чије је лично или имовинско право одговарајућим казним делом повређено или угрожено (чл. 2, ст. 1, т. 11. ЗКП; чл. 57, ст. 1, алинеја прва ЗПрП; чл. 126, ст. 1. ЗП). Својство оштећеног могу, према томе, стећи како физичка тако и правна лица. Уколико је оштећено „еколошко добро“ у јавној својини, онда се у својству оштећеног јавља Република Србија, евентуално територијална аутономија или јединица локалне самоуправе. Према Закону о јавној својини (ЗЈС)⁵⁷ природна богатства и добра од општег интереса (која засигурно спадају у круг „еколошких добара“ која уживају казненоправну заштиту) су у јавној својини (чл. 3), односно својини Републике Србије (чл. 9, ст. 1, чл. 10, ст. 6). У том случају интересе Републике Србије заступа Државно правобранилаштво (чл. 2, ст. 2. и чл. 5, ст. 1. Закона о правобранилаштву).⁵⁸ У неким случајевима се може радити о „еколошком добру“ које представља јавну својину чији је титулар аутономна покрајина или јединица локалне самоуправе, као на пример јавни паркови који представљају добро у општој употреби који су у својини јединица локалне самоуправе (чл. 10. ст. 10. ЗЈС; ово може бити интересантно због кривичног дела шумске крађе уко-

⁵⁴ Видети чл. 24, 25, 27. и 29. Закона о уређењу судова – ЗУС, *Службени гласник РС*, бр. 10/2023.

⁵⁵ Илић, Г., Мајић, М., Бељански, С., Трешњев, А. (2016). *Коментар Законика о кривичном поступку*. Београд: Службени гласник, 653.

⁵⁶ ЗКП у наведеној одредби говори о „парничном поступку“, а ЗП о „парници“.

⁵⁷ Закон о јавној својини – ЗЈС, *Службени гласник РС*, бр. 72/2011, 88/2013, 105/2014, 104/2016. – др. закон, 108/2016, 113/2017, 95/2018, 153/2020.

⁵⁸ Закон о правобранилаштву, *Службени гласник РС*, бр. 55/2014.

лико је место извршења парк или дрворед). Интересе ових колективитета заступају правобранилаштва аутономних покрајина односно јединица локалне самоуправе (чл. 2, ст. 4. Закона о правобранилаштву). Одредбе о учешћу надлежног органа, тј. надлежног правобраниоца за случај да је казним делом оштећена јавна својина садрже како ЗКП (чл. 253, ст. 3), тако и ЗП (чл. 149, ст. 2, 150 ст. 1. и 151. ст. 3).

Међутим, има мишљења да се због специфичности оштећених код еколошких кривичних дела у кривичном поступку „може расправљати само о имовинскоправном захтеву оштећеног физичког лица“, те „уколико нема оштећеног физичког лица, нема ни могућности за накнаде“, што доводи до

„...закључка да поједини еко медијум може бити загађен, али уколико исти нема тренутни утицај на лично или имовинско добро физичког лица, не постоји ни могућност да се штета отклони“.⁵⁹

Са изнетим се не можемо сложити управо због претходно наведених прописа. Једноставно речено, ако је на неком „еколошком добру“ које ужива казнену правну заштиту, а које је у својини Републике Србије, аутономне покрајине или јединице локалне самоуправе, наступила штета која се економски може изразити, нема сумње да су наведени колективитети овлашћени да потражују накнаду. Исто тако је и са правним лицима која су власници неког „еколошког добра“ (на пример шуме). Свакако, ситуација је много једноставнија када се као оштећени јавља физичко лице (на пример власник убијеног пса – код кривичног дела убијања и злостављања животиња из чл. 269. КЗ), али то не значи да се само оно може јавити у својству оштећеног.

Друго је, међутим, питање ако се причињена штета не може на адекватан начин специфицирати, као што је то случај код загађења животне средине из чл. 260. КЗ, када имамо загађење ваздуха, воде или земљишта „у већој мери или ширем простору“ (ст. 1), о чему је било речи. Другачије казано, ако се штета на неком добру може специфицирати у казном поступку (оборено дрвеће, штета у виду великих трошкова њеног отклањања, убијена животиња и сл.) јасно је да власнику добра припада накнада која је и остварива, али ако је реч неутврдивој штети (на пример, загађење ваздуха) тешко да се може говорити о њеној накнади.

Како је речено, подносилац имовинскоправног захтева не мора нужно бити оштећени. Наиме, како је предмет овог захтева одговарајућа имовинска тражбина (у нашем случају накнада штете), а имовинска права

⁵⁹ Блажић Павићевић, М. (2023). *Специфичности кривичног поступка за кривична дела против животне средине*, докторска дисертација. Нови Сад: Правни факултет у Новом Саду, 330.

су по правилу преносива, јасно је да тражбина може прећи са једног на друго лице. У том смислу је у чл. 255, ст. 2. ЗКП прописано да ако је имовинскоправни захтев после подношења, а пре завршетка главног претреса, прешао на друго лице по правилима имовинског права, позваће се то лице да се изјасни да ли остаје код захтева. Ова одредба се сходно може применити и на друге казнене поступке. Управо због наведене околности законодавац активног субјекта овог адхезионог поступка означава као „лице које је овлашћено да такав захтев остварује у парничном поступку / парници“. На тај начин је, у ствари, питање лица овлашћеног за подношење имовинскоправног захтева сведено на питање активне легитимације у парничном поступку.⁶⁰

Имовинскоправни захтев се може поднети само против окривљеног.⁶¹ Наиме, како се окривљеном приписује казнено дело, тако му се приписује и грађанскоправни деликт који је настао тим казним делом. Имовинскоправни захтев у казненем поступку није могуће реализовати према трећим лицима, чак ни онда када су та лица дужна да уместо окривљеног, или солидарно са њим, изврше обавезу.⁶² Тако на пример, речено је да се према ЗЗЖС лице које је претрпело штету може ради накнаде обратити загађивачу односно осугуравачу или финансијском гаранту ако их има. Међутим, ако у неком казненем поступку загађивач има својство окривљеног за неко еколошко казнено дело, имовинскоправни захтев у виду накнаде штете може се поставити само према њему, не и према осигуравачу и финансијском гаранту, јер они немају својство окривљеног.

Битно је нагласити да суд о имовинскоправном захтеву не одлучује никада по службеној дужности, већ само на предлог/захтев овлашћеног лица (чл. 252, ст. 1. ЗКП; чл. 149, ст. 1. ЗП).⁶³ Исто тако, захтев мора да потиче директно из дела, односно да буде његова последица, тако да се не би „могли расправљати цивилни захтеви према окривљеном који ни на који начин нису повезани с делом“.⁶⁴

⁶⁰ Бејатовић, С. (2014). *Кривично процесно право*. Београд: Службени гласник, 190.

⁶¹ Грубач, М. (2004). *Кривично процесно право. Увод и општи део*. Београд: Службени гласник, 224; Бејатовић, С. (2014). *Кривично процесно право*. Београд: Службени гласник, 190.

⁶² Бејатовић, С. (2014). *Op. cit.*, 190. Констатација аутора се односи на кривични поступак, али исто важи и за друге поступке.

⁶³ Илић, Г., Мајић, М., Бељански, С., Трешњев, А. (2016). *Коментар Законика о кривичном процесу*. Београд: Службени гласник, 653; Ристивојевић, Б., Милић, И. (2023). *Коментар Закона о прекршајима*. Београд: Службени гласник, 312.

⁶⁴ Илић, Г., Мајић, М., Бељански, С., Трешњев, А. (2016). *Op. cit.*, 653.

Предност одлучивања о накнади штете у оквиру имовинскоправног захтева поднетог у неком од казних поступака олакшава пре свега положај оштећеног односно другог лица овлашћеног на подношење овог захтева. То се пре свега односи на доказну грађу. Наиме, оштећени има права и дужност да подноси доказе у вези са поднетим имовинскоправним захтевом (чл. 50, ст. 1, т. 1. и чл. 253, ст. 2. ЗКП; чл. 126, ст. 3, т. 2. и чл. 150, ст. 2. ЗП). Међутим, изричито је у чл. 256, ст. 1. реченица друга ЗКП прописано да је орган поступка⁶⁵ дужан да прикупи доказе за одлучивање о захтеву и пре него што је он поднет. На овај начин је терет прикупљања доказне грађе пребачен, барем када је реч о кривичном поступку (сходно се примењује и на поступак по привредним преступима – чл. 56. ЗПрП), на орган поступка, пре свега на полицију и јавног тужиоца. То је нарочито значајно ако у току поступка треба обавити одговарајућа вештачења. Иако се у литератури већ извесно време говори о тзв. судско-еколошким вештачењима (реч је о вештачењу

„...које би укључивало посебне експертизе и то медицинску, ботаничку, зоолошку, као и експертизу проучавања нарушавања стања животне средине“),⁶⁶

код нас екологија није издвојена као посебна област експертизе, већ се за потребе ових вештачења могу ангажовати стручњаци из разних области као што су ветерина, грађевинарство, географија, пољопривреда, машинска техника, металургија и неорганска технологија, биологија, хемија и шумарство.⁶⁷ Међутим, истраживања показују да се вештачења у нашој правосудној пракси поводом еколошких кривичних дела веома ретко одређују – углавном се тражи обдукциони налаз код кривичног дела убијање и злостављање животиња, односно процена штете код шумске крађе.⁶⁸ За утврђивање висине штете свакако је, поред евентуално неких других вештачења, потребно и економско вештачење.⁶⁹

Додајмо и да постављање имовинскоправног захтева у казном поступку никада не може бити на штету његовог подносиоца, имајући

⁶⁵ Према чл. 2, ст. 1, т. 15. ЗКП израз „орган поступка” обухвата јавног тужиоца, суд или други државни орган пред којим се води поступак.

⁶⁶ Блажић Павићевић, М. (2023). *Специфичности кривичног поступка за кривична дела против животне средине*, докторска дисертација. Нови Сад: Правни факултет у Новом Саду, 212.

⁶⁷ *Ibid.*

⁶⁸ *Ibid.*, 214.

⁶⁹ Наводе се примери утврђивања штете од стране вештака економско-финансијске струке код кривичног дела пустошења шума, док је у једном предмету тражено од вештака исте струке да се изјасни о вредности јелена. Блажић Павићевић, М. (2023). *Op. cit.*, 215.

у виду да га надлежни „казнени“ суд никада не може одбити, чак ни ако је очигледно неоснован.⁷⁰ Наиме, суд може усвојити имовинскоправни захтев (у целости или делимично) само ако је донео осуђујућу пресуду у односу на окривљеног и ако подаци казног поступка пружају поуздан основ за пресуђење (потпуно или делимично). У супротном, када је донета ослобађајућа односно одбијајућа пресуда, или решење о обустави поступка, па чак и ако је окривљени осуђен, али подаци поступка не пружају поуздан основ ни за делимично пресуђење, суд доноси одлуку којом упућује овлашћено лице да имовинскоправни захтев може остварити у парничном поступку. Код делимичног усвајања имовинскоправног захтева се ради о томе да се један његов део усваја, док се у погледу недосуђеног дела овлашћено лице упућује на парнични поступак.⁷¹

Уколико је у току кривичног поступка поднет имовинскоправни захтев у виду накнаде штете, а суд се одлучи да учиниоцу изрекне условну осуду, истог би могао „приволети“ да исплати накнаду и тако што би му у условној осуди одредио да ће се казна извршити и онда ако осуђени у одређеном року (који се одређује у оквиру времена проверавања) не накнади штету коју је проузроковао кривичним делом (чл. 65, ст. 2. КЗ). Ово не треба мешати са оним случајевима где је код конкретних кривичних дела против животне средине прописано да суд приликом изрицања условне осуде може одредити обавезу учиниоцу да у одређеном року предузме одређене прописане мере заштите, очувања и унапређења животне средине (на пример чл. 260, ст. 5, чл. 261, ст. 4, чл. 262, ст. 3. КЗ). Потоње обавезе су предвиђене код конкретних инкриминација и не искључују примену претходно наведеног чл. 65, ст. 2. КЗ, тако да би се могле чак и кумулативно изрећи. Слично би се могло применити и на условну осуду изречену за привредне преступе, имајући у виду да чл. 27, ст. 3. ЗПрП предвиђа сходну примену одредаба материјалног кривичног права о изрицању, дејству и опозиву условне осуде.

Накнада штете у парничном поступку

Уколико у казном поступку није досуђен имовинскоправни захтев у виду накнаде штете, било због тога што уопште није постављен, било због тога што подаци казног поступка нису давали поуздан основ за пресуђење, исти се може остварити у парничном поступку. Такође, ако

⁷⁰ Шкулић, М. (2011). *Кривично процесно право*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, 178.

⁷¹ Видети чл. 258. ЗКП и чл. 151. ЗП.

је у казненом поступку имовинскоправни захтев само делимично усвојен, овлашћено лице може покренути парнични поступак само у погледу недосуђеног дела. У складу са већ реченим, право на потраживање накнаде штете у парничном поступку постоји и у оним случајевима када казнени поступак није окончан осуђујућом пресудом за неко еколошко казнено дело, али такви случајеви нису интересантни са становишта овог рада, из разлога што тада није утврђено да је еколошка штета проистекла из одговарајућег казног дела.

Од свих казних поступака који су претходили парничном поступку посебан значај има кривични поступак. Ово из разлога што је у чл. 13. Закона о парничном поступку (ЗПП)⁷² прописано да је суд у парничном поступку везан за правноснажну пресуду кривичног суда којом се оптужени оглашава кривим у погледу постојања кривичног дела и кривичне одговорности учиниоца.⁷³ Пресуде из других казних поступака немају такво дејство, али свакако имају одговарајући доказни значај, јер би се у парничном поступку могле користити као јавне исправе (чл. 238, ст. 1. ЗПП).

Као и сваки парнични поступак, тако се и поступак за накнаду штете која је проузрокована еколошким казним делом покреће тужбом. Што се тиче надлежности суда, типа поступка (редовни/општи поступак или спор мале вредности), његовог тока и доказивања, може се констатovati да се поступак у предметним парницама махом одвија као и сваки други парнични поступак.

У својству тужиоца ће се јавити лице које је имало својство оштећеног у казненом поступку, односно лице на које је право на накнаду пренесено. Уколико је повређено „еколошко добро“ у јавној својини, интересе тужиоца заступа надлежни правобранилац. Тужени ће бити лице које је у казненом поступку оглашено кривим/одговорним за одговарајуће казнено дело. Међутим, на страни туженог се као пасивно легитимисана лица могу јавити и нека друга лица. На пример, ако долази у обзир примена ЗЗЖС, поред загађивача (који је казнено осуђен), тужени могу бити још и осигуравач и финансијски гарант (ако их има).

Према чл. 376. ЗОО потраживање накнаде проузроковане штете застарева за три године од кад је оштећеник дознао за штету и за лице које је штету учинило, с тим да ово потраживање застарева у сваком случају за пет година од кад је штета настала. Трогодишњи рок је

⁷² Закон о парничном поступку – ЗПП, *Службени гласник РС*, бр. 72/2011, 49/2013. – одлука УС, 74/2013. – одлука УС, 55/2014, 87/2018, 18/2020, 10/2023. – др. закон.

⁷³ О томе видети: Јакшић, А. (2008). *Грађанско процесно право*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, 70–71.

субјективног карактера, јер тече од сазнања за наведене чињенице, док је петогодишњи рок објективне природе, с обзиром да се рачуна од тренутка настанка штете.⁷⁴ Уколико је, пак, штета проузрокована кривичним делом, а за кривично гоњење је предвиђен дужи рок застарелости, захтев за накнаду штете према одговорном лицу застарева кад истекне време одређено за застарелост кривичног гоњења. Прекид и застој (обустава, мировање) застаревања кривичног гоњења повлачи за собом прекид и застој застаревања захтева за накнаду штете (чл. 377. ЗОО). Међутим, ако у конкретном случају има места примени ЗЗЖС, онда се примењују рокови застарелости из тог закона. Наиме, у чл. 107, ст. 4. ЗЗЖС је предвиђено да покретање поступка за накнаду штете застарева за три године од када је оштећеник сазнао за штету и учиниоца штете (субјективни рок), док у сваком случају ово потраживање застарева за 20 година од када је штета настала (објективни рок). Као што се да приметити, предвиђен је прилично дугачак објективни рок застарелости.

Поступак за накнаду штете пред судом, који се води према ЗЗЖС, по слову закона је хитан (чл. 107, ст. 5. ЗЗЖС). Такво обележје немају поступци за накнаду штете који се не воде по том закону (на пример, ако се тражи накнада штете због кривичног дела шумске крађе, неће се применити тај закон, већ ЗОО).

Додајмо и да се у парничном поступку који се води након казненог поступка може остварити и онај вид грађанскоправне заштите који није могуће остварити под окриљем имовинскоправног захтева унутар казненог поступка. Наиме, имовинскоправни захтев у казненом поступку је ограничен на накнаду штете, повраћај ствари и поништај правног посла (ово последње није предвиђено за прекршајни поступак). Међутим, у парничном поступку је могуће тужбом тражити од суда да наложи туженом одговарајуће чињење или нечињење (осуда на чинидбу), као на пример да постави потребне пречишћиваче или да се уздржи од активности којима се загађује животна средина.⁷⁵ Овакве тужбе нарочито имају смисла у оним случајевима када је тужени претходно осуђен за одговарајуће еколошко казнено дело (на пример код којег се последица јавља као загађење ваздуха), код којег се штета не може на адекватан начин економски специфицирати (неутврдива штета).

⁷⁴ Perović, S., Stojanović, D. (red.) (1980). *Komentar Zakona o obligacionim odnosima*. Kragujevac – Gornji Milanovac: Pravni fakultet u Kragujevcu – Kulturni centar Gornji Milanovac, 924.

⁷⁵ Петрушић, Н. (2009). Заштита животне средине у грађанском судском поступку. У: *Основи права животне средине* (Д. Николић, ред.). Нови Сад: Правни факултет у Новом Саду, 221.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

О животној средини и њеној заштити доста се говори како у општем, тако и у научно-стручном дискурсу. Бројни прописи различите правне природе и различите правне снаге уређују многа питања еколошког карактера.

Са практичном реализацијом казненоправне заштите животне средине не можемо бити задовољни, јер је сигурно да велики број казних дела није пријављен нити процесуиран. Зато се пледира ка јачању еколошке свести грађана, али и указује на потребу специјализације правосудних органа за еколошка казнена дела.⁷⁶

Може се рећи да код нас постоји релативно солидан правни оквир који омогућава накнаду штете узроковане предметним казним делима. Ипак, скроман број процесуираних еколошких казних дела отежава сагледавање проблематике штете која је настала њиховим извршењем, нарочито оне коју би могли окарактерисати као еколошка штета. Због тога су многа питања у вези са таквом штетом и њеном накнадом отворена.

Оно што у вези са казненом заштитом животне средине треба имати у виду, нарочито поводом опасних активности којима се врше штетне имисије, јесте то да наши казни прописи познају одговарајуће прохибитивне мере безбедности и заштитне мере, којима се учиниоцима казних дела (физичким и правним лицима) може забранити вршење таквих делатности, наравно уз испуњеност законских услова (чл. 85. КЗ, чл. 24. ЗОПЛКД, чл. 34–35. ЗПрП, чл. 55–57. ЗП). Понекад се изрицање неке од ових мера предвиђа и прописом којим је установљено одређено казнено дело. На пример, у чл. 120, ст. 2. ЗЗЖС је прописано да се одговорном лицу у органу управе, односно јединици локалне самоуправе, односно организацији која врши јавна овлашћења може, за прекршај из тог члана, уз изречену казну изрећи и заштитна мера забране вршења одређених послова у трајању до једне године. Изрицање ових санкција свакако може утицати на превенцију еколошких казних дела у будућности.

Такође, речено је да је код неких кривичних дела против животне средине прописано да суд приликом изрицања условне осуде може одредити обавезу учиниоцу да у одређеном року предузме одређене прописане мере заштите, очувања и унапређења животне средине (на пример чл. 260, ст. 5, чл. 261, ст. 4, чл. 262, ст. 3. КЗ) односно да предузме мере у циљу отклањања штетних последица (чл. 264, ст. 3. КЗ). Проблем је,

⁷⁶ О томе детаљно: Миљуш, И. (2023). Специјализација носилаца правосудних функција и свест грађана као инструменти супротстављања еколошким казним делима. *Гласник Адвокатске коморе Војводине*, 95 (49), 1319–1364.

међутим, што је ова могућност дата само уколико је учиниоцу изречена условна осуда. Зато би требало размислити да се у казним прописима као посебна мера (сада не улазимо у њену правну природу) пропише обавеза за учиниоца да предузме такве мере независно од основне казнене санкције која му је изречена (тј. да се ова обавеза не везује само за условну осуду). То би захтевало да се у сваком конкретном случају пресудом одреди конкретна мера заштите, очувања и унапређења животне средине, односно мера отклањања штетних последица коју учинилац мора да испуни, као и последице које наступају уколико учинилац не поступи по одлуци. Оваквим мерама би се допринело ако не уклањању, онда смањењу будућих штетних последица по животну средину.

ЛИТЕРАТУРА

- Alimpić, M. (2022). Krivična dela protiv životne sredine: Krivično zakonodavstvo Srbije i međunarodni pravni standardi – usaglašenost ili ne? *Glasnik Advokatske komore Vojvodine*, 94 (4), 1314–1331.
- Бејатовић, С. (2014). *Кривично процесно право*. Београд: Службени гласник.
- Бејатовић, С., Докић, С. (2024). *Кривична дела против животне средине и казненa политика (норма, пракса и мере унапређења)*. Београд: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу.
- Блажић Павићевић, М. (2023). *Специфичности кривичног постојања за кривична дела против животне средине*, докторска дисертација. Нови Сад: Правни факултет у Новом Саду.
- Бодирога, Н. (2022). *Парнични постојање*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.
- Бугарски, Т. (2015). Кривични поступак за дела против животне средине. *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 49 (4), 1633–1647.
- Вуковић, И. (2015). *Прекршајно право*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.
- Вуковић, И. (2021). *Кривично право. Општи део*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.
- Вучковић, Б., Комлен Николић, Л., Самуилов, Ј. (2022). *Јавно тужилаштво и заштитна животне средине – Нормативни оквир и анализа проблема у примени*. Београд: Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца.
- Грубач, М. (2004). *Кривично процесно право. Увод и општи део*. Београд: Службени гласник.
- Дракић, Д. (2009). Кривично право и животна средина. У: *Основи права животне средине* (Д. Николић, ред.). Нови Сад: Правни факултет у Новом Саду, 129–145.
- Дреновак-Ивановић, М., Ђорђевић, С., Важић, С. (2015). *Правни инструменти еколошке заштите – грађанскојавна и кривичнојавна заштитна*. Београд: ОЕБС – Мисија у Београду.

- Илић, Г., Мајић, М., Бељански, С., Трешњев, А. (2016). *Коментар Законика о кривичном поступку*. Београд: Службени гласник.
- Јакшић, А. (2008). *Грађанско процесно право*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.
- Миљуш, И. (2023). Специјализација носилаца правосудних функција и свест грађана као инструменти супротстављања еколошким казним делима. *Гласник Адвокатске коморе Војводине*, 95 (49), 1319–1364.
- Николић, Д. (2011). Право животне средине као научна и наставна дисциплина. *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 45 (3), 299–311.
- Perović, S., Stojanović, D. (red.) (1980). *Komentar Zakona o obligacionim odnosima*. Kragujevac – Gornji Milanovac: Pravni fakultet u Kragujevcu – Kulturni centar Gornji Milanovac.
- Петрушић, Н. (2009). Заштита животне средине у грађанском судском поступку. У: *Основи права животне средине* (Д. Николић, ред.). Нови Сад: Правни факултет у Новом Саду, 217–232.
- Ристивојевић, Б., Милић, И. (2016). Одговорност родитеља за прекршаје које учине њихови потомци. *Анали Правног факултета у Београду*, 64 (1), 154–174.
- Ристивојевић, Б., Милић, И. (2023). *Коментар Закона о прекршајима*. Београд: Службени гласник.
- Салма, Ј. (2009). Облигационоправна заштита животне средине – тужба ради отклањања извора опасности за настанак еколошке штете и тужба ради накнаде еколошке штете. *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 43 (2), 33–53.
- Стајић, Љ., Бугарски, Т., Ристивојевић, Б., Писарић, М., Милић, И. (2018). Пракса Прекршајног суда у Новом Саду у области заштите животне средине. *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 52 (4), 1503–1519.
- Стевановић, А., Станковић, В. (2023). Ефикасност прекршајноправне заштите животне средине у Београду од 2017. до 2022. године. *Гласник Адвокатске коморе Војводине*, 95 (4), 1396–1417.
- Стојановић, З. (2017). *Коментар Кривичног законика*. Београд: Службени гласник.
- Стојановић, З. (2024). *Кривично право. Општи део*. Нови Сад: Правни факултет у Новом Саду.
- Ћоровић, Е. (2021). *Osnovi prekršajnog prava Crne Gore*. Podgorica: Fakultet pravnih nauka UDG.
- Цветић, Р. (2014). Одрживи развој и еколошка штета. *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, LIII (68), 291–302.
- Claus, R., Greco, L. (2020). *Strafrecht: Allgemeiner Teil – Band I*. München: „C. H. Beck“.
- Шкулић, М. (2011). *Кривично процесно право*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.
- Škulić, M. (2023). Ustavopravna zaštita životne sredine. *Glasnik Advokatske komore Vojvodine*, 95 (4), 1187–1217.

Извори закона

- Устав Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 98/2006, 115/2021.
- Кривични закон, *Службени гласник СРС*, бр. 26/77, 28/77, 43/77, 20/79, 24/84, 39/86, 51/87, 6/89, 42/89, *Службени гласник РС*, бр. 21/90, 16/90, 26/91, 75/91, 9/92, 49/92, 51/92, 23/93, 67/93, 47/94, 17/95, 44/98, 10/02, 11/02, 80/02, 39/03, 67/03.
- Кривични законик – КЗ, *Службени гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005. – испр., 107/2005. – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016, 35/2019.
- Закон о водама, *Службени гласник РС*, бр. 30/2010, 93/2012, 101/2016, 95/2018, 95/2018. – др. закон.
- Закон о заштити животне средине – ЗЗЖС, *Службени гласник РС*, бр. 135/2004, 36/2009, 36/2009. – др. закон, 72/2009. – др. закон, 43/2011.– УС, 14/2016, 76/2018, 95/2018. – др. закон.
- Закон о јавној својини – ЗЈС, *Службени гласник РС*, бр. 72/2011, 88/2013, 105/2014, 104/2016. – др. закон, 108/2016, 113/2017, 95/2018, 153/2020.
- Закон о комуналним делатностима, *Службени гласник РС*, бр. 88/2011, 104/2016, 95/2018.
- Закон о облигационим односима – ЗОО, *Службени лист СФРЈ*, бр. 29/78, 39/85, 45/89. – одлука УСЈ, 57/89, *Службени лист СРЈ*, бр. 31/93, *Службени лист СЦГ*, бр. 1/2003. – Уставна повеља, *Службени гласник РС*, бр. 18/2020.
- Закон о одговорности правних лица за кривична дела – ЗОПЈКД, *Службени гласник РС*, бр. 97/2008.
- Закон о парничном поступку – ЗПП, *Службени гласник РС*, бр. 72/2011, 49/2013. – одлука УС, 74/2013. – одлука УС, 55/2014, 87/2018, 18/2020, 10/2023. – др. закон.
- Закон о посредовању у решавању спорова, *Службени гласник РС*, број 55/2014.
- Закон о правобранилаштву, *Службени гласник РС*, бр. 55/2014.
- Закон о прекршајима – ЗП, *Службени гласник РС*, бр. 65/2013, 13/2016, 98/2016. – УС, 91/2019. – др. закон, 91/2019, 112/2022. – УС.
- Закон о привредним преступима – ЗПрП, *Службени лист СФРЈ*, бр. 4/77, 36/77. – испр., 14/85, 10/86 (пречишћен текст), 74/87, 57/89. и 3/90, *Службени лист СРЈ*, бр. 27/92, 16/93, 31/93, 41/93, 50/93, 24/94, 28/96, 64/2001, *Службени гласник РС*, бр. 101/2005. – др. закон.
- Закон о средствима за заштиту биља, *Службени гласник РС*, бр. 41/2009, 17/2019.
- Закон о управљању отпадом, *Службени гласник РС*, бр. 36/2009, 88/2010, 14/2016, 95/2018. – др. закон, 35/2023.
- Закон о уређењу судова – ЗУС, *Службени гласник РС*, бр. 10/2023.
- Закон о шумама, *Службени гласник РС*, бр. 30/2010, 93/2012, 89/2015, 95/2018. – др. закон.
- Законик о кривичном поступку, *Службени гласник РС*, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 – одлука УС, 62/2021. – одлука УС.

- Републички завод за статистику (2022). *Билтен – Пунолећни учиниоци кривичних дела у Републици Србији, 2021*. Београд.
- Републички завод за статистику (2023). *Билтен – Пунолећни учиниоци кривичних дела у Републици Србији, 2022*. Београд.
- Републички завод за статистику (2023). *Саопштење – Статистика правосуђа: Одговорна и правна лица – учиниоци привредних преступља, 2022*, бр. 227. Београд.
- Републички завод за статистику (2024). *Саопштење – Статистика правосуђа: Одговорна и правна лица – учиниоци привредних преступља, 2023*, бр. 226. Београд.
- Републички завод за статистику (2024). *Саопштење – Статистика правосуђа: Пунолећни учиниоци кривичних дела, 2023*, бр. 186. Београд.
- Пресуда Врховног касационог суда Кзз 1181/2021 од 27. 10. 2021. године, <https://vrh.sud.rs/sr-lat/kzz-11812021-presu%C4%91ena-stvar-nezakonit-dokaz>, приступљено: 24. 1. 2025. године.